

مجالس رمضانی

۱۵

مجلس پانزدهم

شروط باطل شدن روزه توسط مُفِطرات

و آنچه روزه را باطل نمی‌کند و آنچه برای روزه‌دار جایز است

علامه محمد بن صالح العثیمین رحمه الله

ترجمه: مسعود ابراهیمی

مرکز مطالعات متین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفِطرات

و آنچه روزه را باطل نمی‌کند و آنچه برای روزه‌دار جایز است

سپاس و ستایش خداوند را، آن حکیم آفریننده، بزرگوار بردبار و راستگو، بخشندهٔ مهربان و روزی‌دهنده. او که هفت آسمان را بدون ستون و پیوندی برافراشت، و زمین را با کوه‌های استوار پابرجا ساخت. خود را به آفریدگانش با دلایل و حقایق شناساند، و روزی تمام مخلوقات را بر عهده گرفت. انسان را از آبی جهنده آفرید، و او را به شریعت‌ها برای پیوند میان مخلوقات ملزم نمود، و خطا و فراموشیِ او را در انجام اشتباهات بخشید.

تا زمانی که ساکت، سکوت کند و گوینده، سخن بگوید او را می‌ستایم و گواهی می‌دهم که معبودی به حق جز الله یکتای بی‌شریک نیست؛ گواهی خالصانه و به دور از نفاق و گواهی می‌دهم که محمد بنده و فرستادهٔ اوست، کسی که دعوتش همه جا را فراگرفت. درود خدا بر او و بر یارش ابوبکر که در روز ارتداد مردم با عزمی استوار ایستاد و بر عمر خوارکنندهٔ کفار و فاتح سرزمین‌ها، و بر عثمان که جز فرد تبه‌کار، حرمتش را نشکست، و بر علی که با شجاعت سراغ چالش‌ها رفته و آن‌ها را از سر راه برمی‌داشت، و بر خاندان و یارانش که هریک از آنان از دیگران برتر است، سلام و درودی کامل بر آنان باد.

برادران و خواهران من. در میان باطل‌کننده‌های روزه که قبلاً ذکر شد به جز عادت ماهیانه و نفاس همهٔ موارد دیگر باعث باطل شدن روزه نمی‌شود مگر آنکه روزه‌دار هریک را با علم و بدون فراموشی و از روی

ا | مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفطرات

اختیار انجام داده باشد؛ یعنی: آمیزش جنسی و خروج منی با مباشرت، خوردن و آشامیدن و آنچه همانند این دو است، و حجامت و استفراغ. این موارد به سه شرط باعث بطلان روزه می‌شوند:

شرط اول: داشتن آگاهی و علم؛ یعنی اگر از روی جهل و نادانی باشد روزه‌اش باطل نمی‌شود. زیرا خداوند متعال در سوره بقره فرمودند: **{رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن تَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا}** [بقره: ۲۸۶] (پروردگارا، اگر فراموش یا خطا کردیم، ما را بازخواست نکن). و خداوند عزوجل فرمود: **«چنین کردم»**^۱ و نیز فرموده خداوند متعال: **{وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا}** [احزاب: ۵] (در مورد آنچه [قبلاً] اشتباه کرده‌اید، گناهی بر شما نیست؛ ولی [در مورد] آنچه دل‌هایتان قصد آن را دارد [و عمداً بر زبان

۱- مسلم آن را روایت کرده است (نویسنده). به روایت مسلم: کتاب الإیمان، باب بیان أن الله لا يكلف نفسا إلا وسعها (۱۲۶).

می‌آورید، مسؤول هستید و گناهکار می‌شوید؛ پس اگر توبه کنید،
همواره الله آمرزنده مهربان است).

خواه شخص نسبت به حکم شرعی جاهل باشد، مانند اینکه گمان کند این چیز روزه را باطل نمی‌کند و آن را انجام دهد، یا نسبت به وضعیت (زمان) جاهل باشد، مانند اینکه گمان کند فجر هنوز طلوع نکرده و غذا بخورد در حالیکه فجر طلوع کرده باشد، یا گمان کند خورشید غروب کرده و افطار کند در حالی که هنوز غروب نکرده است. در تمام این موارد روزه‌اش باطل نمی‌شود.

دلیل این امر، روایتی از عدی بن حاتم رضی الله عنه در صحیحین است که گفت: هنگامی که این آیه نازل شد: **حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ** [بقره: ۱۸۷] (تا رشته سفید صبح (فجر صادق) از رشته سیاه [شب] برایتان آشکار گردد). من دوریسمان، یکی سیاه و دیگری سفید برداشتم و آنها را زیر بالشم قرار دادم و به آنها

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفطرات

نگاه می‌کردم. وقتی رشته سفید از سیاه برایم آشکار شد، از خوردن دست کشیدم. صبح که شد، نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم رفتم و آنچه را انجام داده بودم به او خبر دادم. پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم فرمود: «بالش تو واقعاً پهن است اگر رشته سفید و سیاه زیر بالش تو بود! منظور از آن روشنایی روز و تاریکی شب است»!^۱

عدی پس از طلوع فجر غذا خورده بود و از خوردن دست نکشید تا اینکه دو رشته برایش مشخص شده بودند اما پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم به او دستور قضای روزه نداد، زیرا او نسبت به حکم جاهل بود.

۱- به روایت بخاری: کتاب تفسیر القرآن، باب قوله: {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ} (۴۵۰۹) و مسلم: کتاب الصیام، باب بیان أن الدخول فی الصوم يحصل بطلوع الفجر (۱۰۹۰).

و در صحیح بخاری از اسماء دختر ابوبکر رضی الله عنهما نقل شده است که گفت: در زمان پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم در روزی ابری افطار کردیم، سپس خورشید نمایان شد! و ذکر نکرده است که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم به آنها دستور قضا داده باشد؛ زیرا آنها نسبت به وقت جاهل بودند. و اگر پیامبر به آنها دستور قضا می‌داد، حتماً نقل می‌شد؛ زیرا از مواردی است که به دلیل اهمیتش، انگیزه برای نقل آن بسیار است.

بلکه شیخ الاسلام ابن تیمیه در رساله «حقیقة الصیام»^۲ می‌گوید: هشام بن عروه یکی از راویان حدیث از پدرش عروه نقل کرده که به

۱- به روایت بخاری: کتاب الصوم، باب إذا أفطر فی رمضان ثم طلعت الشمس (۱۹۵۹).

۲- رساله «حقیقة الصیام» که در ضمن مجموع الفتاوی (۲۳۲/۲۵) چاپ شده است.

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مفطرات

آنها دستور قضا داده نشد؛ اما هرگاه فرد به اینکه هنوز روز است و خورشید غروب نکرده، آگاه شود باید از خوردن دست بکشد تا خورشید غروب کند.

و همچنین اگر شخصی پس از طلوع فجر به گمان اینکه فجر طلوع نکرده غذا بخورد، سپس برای او روشن شود که فجر طلوع کرده است، روزه اش صحیح است و قضایی بر او واجب نیست؛ زیرا نسبت به وقت جاهل بوده است. الله متعال خوردن، آشامیدن و آمیزش را برای او مباح کرده تا زمانی که فجر طلوع کند، و کسی که آنچه مباح و اجازه داده شده است را انجام دهد به قضا ملزم نمی شود. اما هرگاه در حال خوردن یا آشامیدن برای او روشن شود که خورشید غروب نکرده یا فجر طلوع کرده است، باید فوراً دست بکشد و آنچه در دهانش است (اگر چیزی در آن هست) را بیرون بیندازد، زیرا عذر او در آن لحظه از بین رفته است.

شرط دوم باطل شدن روزه آن است که شخص به یاد داشته باشد که روزه است. اگر فراموش کرده باشد، روزه اش صحیح است و قضایی بر او واجب نیست، به دلیل آنچه پیش تر در آیه بقره گذشت، و همچنین به دلیل روایتی که ابوهریره رضی الله عنه از پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم نقل کرده است که فرمودند: «هر کس که فراموش کند و در حالی که روزه است بخورد یا بیاشامد، روزه اش را تمام کند زیرا خداوند به او غذا و آب داده است». و این لفظ از مسلم است.^۱

دستور پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم به تمام کردن روزه، دلیلی بر صحت آن است، و اینکه غذا دادن و نوشاندن را به خداوند متعال نسبت داده است، دلیلی بر عدم مؤاخذه اوست. اما هر زمان که به یاد آورد یا به او یادآوری شد، باید دست بکشد و آنچه در دهانش است

۱- روایت بخاری: کتاب الصوم، باب الصائم إذا أكل أو شرب ناسياً (۱۹۳۳) و مسلم کتاب الصیام، باب أكل الناسی و شربه و جماعه لا یفطر (۱۱۵۵).

ا مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفطرات

(اگر چیزی در آن هست) را بیرون بیندازد، زیرا دیگر معذور نیست. بر هر کس که روزه‌داری را در حال خوردن یا آشامیدن ببیند، واجب است که او را آگاه سازد، زیرا خداوند متعال فرمود: **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ** [المائدة: ۲] (و در نیکوکاری و پرهیزکاری به یکدیگر یاری رسانید).

شرط سوم: داشتن اختیار است، یعنی مفطرات را با اختیار و اراده خود مصرف کند. بنابراین اگر مجبور به این کار شده باشد، روزه‌اش صحیح است و قضایی بر او نیست؛ زیرا خداوند سبحان، کسی که به اجبار کفر بورزد در حالیکه قلبش به ایمان، آرام و استوار باشد، حکم کفر را از وی مفی کرده است. الله متعال می‌فرماید: **مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ** [النحل: ۱۰۶] (هر کس بعد از ایمانش به الله کفر بورزد، [گرفتار عذاب الهی خواهد شد]؛ مگر

کسی که [به این کار] وادار شده باشد و [لی] دلش به ایمان، آرام [و] استوار باشد؛ اما هر کس سینه‌اش را به کفر بگشاید، خشم الله بر آنان است و عذابی سهمگین [در پیش] دارند).

پس اگر خداوند حکم کفر را از کسی که به آن مجبور شده برداشته، به طریق اولی حکم آنچه کمتر از آن است را برداشته است. همچنین سخن پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم که: «**خداوند نسبت به امت**

من از خطا، فراموشی و آنچه بدان مجبور شده‌اند، گذشت کرده

است»، روایت ابن ماجه و بیهقی،^۱ و نووی آن را حسن دانسته است.^۲

پس اگر مردی همسر روزه‌دارش را به آمیزش مجبور کند، روزه همسرش صحیح است و قضایی بر او واجب نیست. البته برای مرد

۱ (روایت ابن ماجه: کتاب الطلاق، باب طلاق المکره والناسی، شماره حدیث

(۲۰۴۵) و بیهقی (۳۵۶ / ۷) روایت ابن عباس رضی الله عنهما.

۲ (المجموع شرح المذهب (۲ / ۲۶۷).

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفطرات

جایز نیست که همسرش را در حالی که روزه است به آمیزش مجبور کند مگر اینکه بدون اجازه او و در حالیکه شوهر حضور دارد (مسافر و... نیست) روزه سنت گرفته باشد.

اگر گرد و غبار یا چیزی بدون اختیار وارد بدن روزه دار شود، یا مضمضه (آب در دهان گرداندن) یا استنشاق کند و مقداری آب بدون اختیار او وارد بدنش شود، روزه اش صحیح است و قضا لازم نیست.

سرمه و داروی چشم حتی اگر طعم آنها را در گلو احساس شود، روزه را باطل نمی کنند، زیرا این خوردن و آشامیدن، و یا همانند آنها نیست. همچنین ریختن دارو در گوش و نیز قرار دادن دارو بر روی زخم، حتی اگر طعم دارو را در گلویش احساس کند روزه را باطل نمی کنند، زیرا این نه خوردن است و نه آشامیدن، و نه به معنای آنهاست.

شیخ الاسلام ابن تیمیہ در رسالہ «حقیقة الصیام»^۱ می‌گوید: می‌دانیم که در کتاب و سنت دلیلی بر باطل شدن روزه با این چیزها وجود ندارد، پس پی بردیم که اینها روزه را باطل نمی‌کنند. همچنین می‌گوید:^۲ زیرا روزه از احکام دین مسلمانان است که هم خواص و هم عوام به شناخت آن نیاز دارند. پس اگر این امور از مواردی بود که خداوند و رسولش هنگام روزه حرام کرده‌اند و روزه با آنها باطل می‌شد، این از مواردی بود که بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم واجب بود آن را بیان کند، و چنانچه آن را ذکر می‌کرد، صحابه آن را دانسته و همان‌طور که سایر احکام شرعی را ابلاغ کردند این را نیز به امت می‌رساندند.

۱- رسالہ «حقیقة الصیام» که در ضمن مجموع الفتاوی (۲۳۶/۲۵) چاپ شده است.

۲- پیشین (۲۳۴/۲۵).

پس چون هیچ یک از اهل علم از پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم در این باره حدیثی صحیح یا ضعیف یا مسند یا مرسل نقل نکرده‌اند، دانسته می‌شود که او چیزی از این موارد را ذکر نکرده است. و حدیثی که دربارهٔ سرمه روایت شده است - یعنی حدیثی که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم به سرمهٔ خوشبو هنگام خواب دستور داد و فرمودند: **«روزه‌دار باید از آن پرهیز کند»** - ضعیف است، ابوداود آن را در سنن روایت کرده و دیگران آن را نقل نکرده‌اند، و در مسند احمد و سایر کتب معتبر نیز نیامده است. ابوداود می‌گوید: یحیی بن معین به من گفت: این حدیث منکر است.^۱

۱- سنن ابوداود: کتاب الصیام، باب فی الکحل عند النوم للصائم (۲۳۷۷).

شیخ الاسلام همچنین^۱ می‌گوید: احکامی که امت به شناخت آنها نیاز دارد، حتماً باید پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم آنها را به طور عمومی و کامل بیان کرده باشد، و حتماً امت آنها را نقل کرده باشد. و هرگاه چنین نبود، پی می‌بریم که این از دین نیست. پایان سخن ایشان. و این کلامی متین و به جا است که بر دلایل آشکار و اساسی محکم بنا شده است.

روزه با چشیدن غذا اگر آن را نبلعد، و نیز با بوییدن عطر و بخور باطل نمی‌شود، اما نباید دود بخور را استنشاق کند؛ زیرا دارای ذراتی است که از بخور جدا شده و ممکن است مقداری از آن به معده برسد. همچنین روزه با مضمضه و استنشاق باطل نمی‌شود، اما نباید در این کارها مبالغه کند؛ زیرا ممکن است مقداری آب به درون شکم

(۱) رساله (حقیقة الصیام) که در ضمن مجموع الفتاوی (۲۳۶/۲۵) چاپ شده است.

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفطرات

رود. لقیط بن صبره رضی الله عنه روایت می‌کند که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود: «وضو را کامل بگیر، و بین انگشتان را خلال کن، و در استنشاق مبالغه کن، مگر آنکه روزه باشی». روایت ابوداود و نسائی، و ابن خزیمه آن را صحیح دانسته است.^۱

روزه با مسواک زدن باطل نمی‌شود، بلکه مسواک زدن در ابتدا و انتهای روز برای روزه‌دار همانند کسانی که روزه نیستند، سنت است. پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند: اگر بر اتم سخت نمی‌بود، آن‌ها را به مسواک زدن هنگام هر نماز امر می‌کردم. روایت شده توسط کتب شش‌گانه.^۲ و این حدیث عام است و شامل روزه‌دار و غیر

۱- تخریج آن گذشت.

۲- به روایت بخاری: کتاب الجمعة، باب السواک يوم الجمعة (۸۸۷)، و مسلم: کتاب الطهارة، باب السواک (۲۵۲)، و أبو داود: کتاب الطهارة، باب السواک (۴۶)، و ترمذی: أبواب الطهارة، باب ما جاء في السواک (۲۲) و نسائی: کتاب الطهارة،

روزه‌دار در تمام اوقات می‌شود. و عامر بن ربیعہ رضی اللہ عنہ می‌گوید: بارها پیامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را دیدم که در حالی که روزه بود مسواک می‌زد. روایت احمد و ابوداود و ترمذی.^۱ بهتر است روزه‌دار دندان‌هایش را با خمیردندان تمیز نکند؛ زیرا خمیر

باب الرخصة في السواك للصائم في العشي (۷)، و ابن ماجه: كتاب الطهارة وسنتها، باب السواك (۲۸۷)، از ابوهريره رضی اللہ عنہ.

۱- بخاری به صورت معلق و با صیغه تمريض روایت کرده است و ترمذی آن را حسن دانسته است. حافظ ابن حجر در جایی از تلخیص می‌گوید: سند آن حسن است. (نویسنده).

روایت بخاری به صورت معلق: کتاب الصوم، باب سواك الرطب واليابس للصائم، قبل از حدیث شماره (۱۹۳۴). و احمد (۴۴۵/۳)، و أبو داود: کتاب الصيام، باب السواك للصائم (۲۳۶۴)، و ترمذی: کتاب الصوم، باب ما جاء في السواك للصائم (۷۲۵). نگا: التلخیص الحبير لابن حجر (۱/ ۲۲۹).

دندان طعم تنندی دارد و بیم آن می‌رود که همراه با بزاق به درون شکم نفوذ کند، و سواک (مسواک چوبی) جایگزین مناسبی برای آن است. برای روزه‌دار کارهایی که شدت گرما و تشنگی او را کاهش دهد، مانند خنک کردن با آب و امثال آن جایز است؛ و این به دلیل روایتی که مالک و ابوداود از یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم نقل کرده‌اند که گفت: پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم را در عرج (نام مکانی) دیدم به سبب تشنگی یا گرما بر سرش آب می‌ریخت در حالیکه روزه بود.^۱ و ابن عمر رضی الله عنهما نیز پارچه‌ای را خیس کرد و در حالی که روزه بود آن را بر خودش انداخت، و انس بن مالک رضی الله عنه سنگی گود داشت که شبیه حوض بود. هرگاه هنگام روزه

۱- صحیح است (نویسنده). روایت مالک فی الموطأ (۶۵۱/روایت لیثی)، وأبو داود: کتاب الصیام، باب الصائم یصب علیه الماء من العطش ویبالغ فی الاستنشاق (۲۳۶۵).

احساس گرما می‌کرد وارد آن می‌شد، گویی - والله اعلم - پراز آب بود.
و حسن بصری رحمه الله فرموده است: مضمضه و خنک کردن برای
روزه‌دار اشکال ندارد. بخاری این آثار را در صحیح خود به صورت معلق^۱
ذکر کرده است.

برادران و خواهران من، در دین خداوند متعال فقیه شوید تا خدا را با
بصیرت عبادت کنید، زیرا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند
برابر نیستند، و کسی که خداوند برای او خیر بخواهد، او را در دین
فقیه می‌گرداند.

پروردگارا ای مهربان‌ترین مهربانان با رحمتت، ما را در دینمان فقیه
گردان و توفیق عمل به آن را روزی مان فرما، و ما را بر آن ثابت قدم بدار

۱- صحیح بخاری: کتاب الصوم، باب اغتسال الصائم، قبل از حدیث شماره
(۱۹۳۰).

مجلس پانزدهم: شروط باطل شدن روزه توسط مُفِطرات

و ما را مؤمن بمیران، و ما را به صالحان ملحق گردان، و ما و
والدین مان و تمام مسلمانان را بیامرزد.

وَصَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّم عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

مرکز مطالعات متین

www.MatinStudies.com

t.me/MatinStudies

facebook.com/MatinStudies

Instagram.com/Matinstudies

X.com/Matinstudies